

Prosinac 2018.

Intervju: Aleksandar Tolnauer, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine RH

NADAMO SE DA ĆEMO ZA SLJEDEĆE IZBORE KONAČNO IMATI CJELOVIT ZAKON O IZBORU VIJEĆA I PREDSTAVNIKA

Dugo smo isticali da je nedostatak legislative i regulative manjinskih izbora jedan od najvećih nedostataka manjinske politike u Hrvatskoj. Zato smo izuzetno zadovoljni da je konačno ova Vlada prihvatila to pitanje i počela rad na tom važnom zakonu koji je preduvjet uspješnih izbora, a time i kvalitetnijeg rada manjinskih institucija. I to pokazuje da ova Vlada ima više senzibiliteta za nacionalne manjine nego mnoge prethodne te da se pitanja ostvarivanja manjinskih prava vraćaju s političke margine tamo gdje im je i mjesto - u javni, kulturni i politički život ove zemlje. A to bi trebala biti i jasna poruka onima koji bi željeli umanjivati manjinska prava.

■ Kako u ovom momentu ocjenjujete stanje manjinskih prava u RH? Jesu li u proteklih godinu dana ostvareni neki pozitivni pomaci ili je u nekim segmentima stanje i pogoršano? Napreduje li hrvatsko društvo na planu zaštite manjinskih prava ili stagnira ili možda čak i nazaduje?

Na početku treba reći i istaknuti, po tko zna koji put, da manjinska prava čine osnovu društvenog suživota. Ona su u svakom demokratskom društvu i u Europi i u svijetu temelj pravednosti, sigurnosti i mira u tim društvenim sredinama. Nažalost, treba podsjetiti da su nakon ulaska Hrvatske u EU neke političke grupacije, koje su nominalno vezane za civilno društvo, krenule u agresivnu i kontinuiranu akciju pokušaja smanjivanja dosegnutih prava nacionalnih manjina, posebno njihovog zastupanja u političkom životu. To traje već dugo i nastavlja se s više ili manje intenziteta. A, da li može dosegnuti stupanj manjinskih prava krenuti u suprotnom smjeru, da li se može otvoriti jedan ireverzibilni proces kada su u pitanju manjinska prava u političkom životu i uopće njihovo sudjelovanje u javnom životu to je za svako društvo, a naše pogotovo, izrazito osjetljivo i opasno pitanje. S obzirom na sva iskustva, ratna, poratna, u nekim aspektima i svakodnevna iskustva, posebno ona s kojima se danas suočavamo na širem, svjetskom, globalnom planu kao što je primjerice prognanička kriza, koja u fokus opet stavlja određene manjinske skupine, mi moramo biti svjesni da bi restriktivno zadiranje u manjinska prava imalo više nego negativne i devastirajuće posljedice na čitavo naše društvo. Uz to i posebno negativne refleksije na međunarodnom planu kada je naša zemlja u pitanju.

Savjet za nacionalne manjine od Vlade uskoro očekuje novi zakon za predstojeće izbore manjinske samouprave

(Nastavak na stranici 2)

AKTUALNA PITANJA MANJINSKE POLITIKE U HRVATSKOM DRUŠTVU

IMA NEZADOVOLJSTAVA ALI I POZITIVNIH POMAKA

Prošla je skoro godina i po dana od kada je Vlada Republike Hrvatske 24. kolovoza 2017. godine usvojila Operativne programe za nacionalne manjine za razdoblje od 2017.-2020. godine - dokument koji su mnogi, posebno u manjinskim organizacijama, ocijenili kao do sada najznačajniji instrument za ostvarivanje manjinskih prava i politike prema manjinama u hrvatskom društvu. Taj dokument je planiran kao temelj za ostvarivanje i očuvanje stečenih prava nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, odnosno financijske podrške za njihovu provedbu te su njime utvrđene obveze kako Vlade RH, odnosno ministarstava i tijela izvršne vlasti tako i predstavnika manjina.

U izradu Operativnih programa bili su uključeni predstavnici svih relevantnih ministarstava kao i svi zastupnici nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru preko kojih su se sa svojim prijedlozima i stajalištima mogle uključiti i udruge, kao i članovi manjinske samouprave odnosno koordinacije, vijeća i predstavnici nacionalnih manjina. Posebne operativne programe Vlada je donijela za srpsku, talijansku, mađarsku, albansku, romsku te zajednički za češku i slovačku nacionalnu manjinu. Za ostalih 15 manjina nisu donešeni posebni programi, ali je utvrđen program zaštite i unaprjeđenja postojeće razine prava svih nacionalnih manjina, koji se odnosio na ostvarivanje prava nacionalnih manjina - na sluzenje svojim jezikom i pismom, odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina, kulturnu autonomiju i zaštitu kulturnih dobara i tradicija nacionalnih manjina, pristup sredstvima javnog priopćavanja i obavljanje djelatnosti javnog priopćavanja na jezicima nacionalnih manjina, pravo na samoorganiziranje i udruživanje radi ostvarivanja zajedničkih interesa, zastupljenost u predstavničkim, upravnim i pravosudnim tijelima na državnoj i lokalnoj razini, sudjelovanje u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina te unaprjeđenje razvojnih programa na područjima gdje žive nacionalne manjine.

Iako je ostvarivanje ovih važnih i za pojedine nacionalne manjine sigurno i krucijalnih programa predviđeno do 2020. godine skoro godina i po dana njihove implementacije sigurno je relevantan period za prosudbu njihove dosadašnje provedbe pa smo o tome, ali i o aktualnom političkom momentu, kada su u pitanju nacionalne manjine, zatražili mišljenja i ocijene nekih saborskih zastupnika i članova Savjeta za nacionalne manjine. U tom kontekstu posebno smo se usmjerili na recentne pokušaje redukcije određenih manjinskih prava te posebno značajne, pete po redu, izbore za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina koji bi se trebali održati sljedeće godine.

(Nastavak na stranici 4)

Nagrada romske udruge "Kali Sara"

■ **Koji su uzroci tih pokušaja da se ograniče prava nacionalnih manjina (izbor zastupnika, uporaba jezika i pisma, medijski prava itd.) i koje su moguće posljedice takvih orijentacija za demokratski poredak, duh tolerancije i usvajanje europskih vrijednosti i načela u hrvatskom društvenom i političkom životu?**

Hrvatsko društvo, kao i druga tranzicijska društva koja su ušla u demokratske procese, našlo se u velikim i gospodarskim pa i uopće socijalnim teškoćama. Suočeni smo i s globalnim problemima i krizama, opet od gospodarskih do aktualne izbjegličke. Naravno, tu je i činjenica neravnomjerne, u nekim aspektima i nepravedne raspodjele resursa, što posebno pogađa neke dijelove i grupacije stanovništva, zbog kojih se oni osjećaju gubitnicima i negativno percipiraju određena društvena kretanja. U takvim okolnostima se ide prema starom modelu, a u tom modelu stvari se okreću prema drugima i, posebno, drugačijima i problemi se reinterpreteraju na način da se krivci za te probleme traže i tamo gdje oni nisu. Umjesto da se društvo bavi pitanjima poretka, radnog zakonodavstva, reformi i razvoja itd. mi smo preplavljeni raznim manipulacijama, poluistinama, falsifikatima, revizijama povijesti, predrasudama... Usredotočujemo se na prošlost jer nemamo bogzna kakvih rješenja za sadašnjost. I to je naš problem. Teško je gledati, posebno nacionalnim manjinama, kako se prešutno odobrava ova manufaktura revizionizma. Unutar toga se onda podgrijavaju i ove redukcioniističke priče o pravima nacionalnih manjina koje nemaju zapravo nikakvog političkog i demokratskog utemeljenja. Riječ je o pokušajima nove getoizacije nacionalnih manjina u hrvatskom društvu, dok mi želimo njihovu zaštitu na europskom nivou i prema europskim standardima, a to podrazumijeva njihovu društvenu integraciju uz puno očuvanje njihovog nacionalno-kulturnog identiteta. Problemi su veliki, a rješenja su vrlo oskudna. Ipak, istina se ne može promijeniti i ona kad-tad izađe na vidjelo, a tko sije mržnju, taj uvijek žanje gnjev. Mislim da moramo biti realni i shvatiti da s nekim aspektima našeg (istina, relativno kratkog) demokratskog života još uvijek ne stojimo baš najbolje pa se lako promiču rigidne, antidemokratske i antieuropske vrijednosti. Pokušava se iskoristiti i preusmjeriti opći gnjev i nezadovoljstvo na lažna pitanja i probleme. I zato bi kao društvo u cjelini te posebno neke njegove institucije (i političke i akademske i medijske) morali pokazati i više odgovornosti i više samopoštovanja pa bi onda bilo puno manje lažnih pitanja i problema.

■ **Vlada je prošle jeseni prvi put usvojila važan dokument - Operativne programe**

za nacionalne manjine za razdoblje 2017.-2020. Kako teče realizacija tih programa? Jesu li manjine zadovoljne? Što je ostvareno, gdje su problemi i otpori? Može li se i kako implementacija ovih dokumenta ubrzati i učiniti djelotvornijom?

Realno gledajući treba reći da je ovo prva godina implementacije ovog važnog programa i mi smo ipak na svojevrsnom početku. Sigurno ima nezadovoljstva, ali već ima i određenih postignuća. Programi imaju svoju dinamiku, važno je i kakvu će imati financijsku podršku. Mislim da za sada prevladava jedno obostrano strpljenje i razumijevanje i da će se uskoro vidjeti i konkretniji rezultati i učinci. Puno puta su do sada donošeni neki strateški planovi za nacionalne manjine, to je ono: bit će, riješit će se, treba itd., ali ovi operativni planovi imaju instrumente konkretne mjerljivosti pa će rezultati i postignuća (tako je predviđeno samim dokumentom) biti prezentirani ne samo manjinama nego i široj javnosti. Tako ćemo moći i suditi što je ova politika donijela nacionalnim manjinama. Prostor za politički demagogiju je sužen i želim naglasiti da vlada A. Plenkovića pokazuje senzibilitet za nacionalne manjine puno veći nego neki njihovi prethodnici. Jest da mi opet nismo zadovoljni, ali stvari su krenule. To je činjenica. Možda je presporo, ali ide. Rekao bih da to prati opću situaciju u društvu. I na mnogim drugim planovima i područjima stvari idu sporo i nedovoljno efikasno. Naravno, može bolje i očekujemo da će tako biti.

VLADA MIJENJA ODNOS

■ **Međutim mnogo je i kritika da manjine često imaju vrlo servilan i nekritički odnos prema vlastima?**

Manjine su često na udaru sumnji i prebacivanja da se stalno dodvoravaju vlastima. Međutim, nakon dužeg vremena, moram reći da su, s politikom vlade premijera Andreja Plenkovića, nacionalne manjine i pitanja ostvarivanja njihovih prava vraćeni s političke margine tamo gdje im je i mjesto, u javni, kulturni i politički život ove zemlje. To bi mogla biti i jasna poruka onima koji bi željeli umanjivati manjinska prava. Sve je to bjelodano potvrđeno i koalicijskim sporazumom zastupnika nacionalnih manjina s aktualnom Vladom, ali još više, donošenjem Operativnih programa Vlade RH za nacionalne

Teško je gledati, posebno nacionalnim manjinama, kako se prešutno odobrava ova manufaktura revizionizma. Unutar toga se onda podgrijavaju i ove redukcioniističke priče o pravima nacionalnih manjina koje nemaju zapravo nikakvog političkog i demokratskog utemeljenja. Riječ je o pokušajima nove getoizacije nacionalnih manjina u hrvatskom društvu dok mi želimo njihovu zaštitu na europskom nivou i prema europskim standardima, a to podrazumijeva njihovu društvenu integraciju uz puno očuvanje njihovog nacionalno-kulturnog identiteta.

manjine za razdoblje 2017.-2020. To je zaista prvi put u hrvatskoj politici da se donosi jedan takav dokument. Tim programima su manjine učvrstile svoju društvenu i političku poziciju, a vlada preuzela vrlo konkretne, mjerljive i kontrolabilne obveze. To je posebno bilo vidljivo i kroz državni proračun u kojem smo dio, koji se tiče kulturne autonomije nacionalnih manjina, koji je proteklih godina bio ozbiljno reducirana, jer su mu sredstva bila umanjena za više od 22 posto dok su aktivnosti i programi manjinskih udruga i institucija osjetno rasli, počeli vraćati u normalu i oporavljati. Istovremeno je i sam Savjet za nacionalne manjine, kao krovna manjinska institucija u hrvatskom društvu, dobio mogućnost da dalje jača svoju poziciju i ulogu u kreiranju manjinske politike. Sve u svemu, sada možemo biti zadovoljni novom suradnjom koju imamo s ovom Vladom. Problemi na koje smo ukazivali prijašnjim vladama jesu dolazili na dnevni red, ali su naprosto bili marginalizirani. Sada to više nije slučaj i ta se promjena osjeća.

LAŽNA MEDIJSKA SLIKA

■ **Nedavno je Savjet za nacionalne manjine RH razmatrao godišnje izvješće HRT o proizvodnji programa o nacionalnim manjinama i za nacionalne manjine. Izvještaj je ponovno pokazao već dugogodišnje frustrirajuće nedostatke. Savjet je čak najavio tužbu protiv HRT zbog nepoštivanja ugovornih obaveza. Kako mijenjati stvari na tom planu? Kako učiniti da HRT kao najvažniji javni servis u RH postane pozitivan primjer za ostale, a ne predmet stalne kritike kada je riječ o medijskom odnosu prema nacionalnim manjinama?**

Nažalost, tu imamo zaista vrlo loša iskustva. Skoro 20 godina sam svjedok tih naših uzaludnih pokušaja da se stvari promjene i poboljšaju. Nekako mi se čini da je situacija sve gora, a mi sve nezadovoljniji. I otuda te naše, bez obzira što to možda izgleda preradikalno, najave i o mogućoj tužbi. Ali jednostavno dođe situacija kada se osjećate potpuno beznadno i bespomoćno. Dakle, situacija ne samo da se ne poboljšava već stagnira i nazaduje, pogoršava se. To nije naša subjektivna ocjena. To je ocjena samog vodstva HRT. Jer ako postoji nešto što treba pohvaliti onda su to zaista vrlo objektivna izvješća HRT-a o tretiranju nacionalnih manjina u njihovim programima, koja činjenično i bjelodano pokazuju to loše stanje. To HRT ne skriva. Tako imate podatak da su emisije namijenjene nacionalnim manjinama na Hrvatskoj televiziji iznosile tek 0,69 posto ukupne minutaže svih programa, a da je problematika nacionalnih manjina u informativnim emisijama Hrvatske televizije iznosila tek 0,04 posto. A, za poredbu, samo da spomenem kako manjine u hrvatskom društvu čine gotovo 10 posto stanovništva. Međutim, to njih uopće ne dira. Sankcija nema, nisu ni predviđene i nitko im ne može ništa. Oni žive izvan tržišta, pretplata uredno stiže i oni stalno prodaju jednu te istu priču, ovo ćemo, ono ćemo, a promjena nema. A, problemi su još puno složeniji od ovih mizernih brojki. Nije sve ni u minutaži ni u zastupljenosti. Tek kada otvorimo priču o nekim sadržajima koji su nespojivi s javnom nacionalnom televizijom stvari postaju vrlo zabrinjavajuće. Mi plaćamo pretplatu televizijskoj kući u čijim programima

Za podizanje djelotvornosti rada manjinskih institucija morat ćemo konačno otvoriti i pitanja njihovih nadležnosti. Sadašnja savjetodavna funkcija i uloga ovih tijela dobro je zamišljena, ali je praksa pokazala da ona nije dovoljna ako se želi postići bolja efikasnost njihova rada. Da bi nacionalne manjine mogle stvarno sudjelovati u onome što im omogućava upravo Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, da bi mogle sudjelovati u upravljanju lokalnim poslovima važnim za položaj nacionalnih manjina, manjinska tijela moraju dobiti veći legitimitet odnosno treba ih zakonski ojačati.

imate pojave relativiziranja i amnestiranja NDH koju simboliziraju zločini, koncentracijski logori, izdaja i prodaja dijelova naše domovine. I nikome ništa. Malo se netko pospe pepelom i vrlo brzo imate "reprizu" tih ili sličnih pojava i sadržaja. Također, treba otvoreno reći da na televiziji vrlo često gostuju i predstavnici grupacija koje nikako ne žele završiti Domovinski rat u ovoj zemlji (kojeg smo pobjednički okončali prije 25 godina) i pritom se ustrajno pozivaju na kršćanstvo, iako je kršćanstvo prije svega doktrina mira. I naravno da to neprihvatanje završetka rata djeluje iritirajuće. U emisije se dovodi ljude koji o pitanjima manjina govore i nastupaju bez poznavanja osnovne problematike i pitanja nacionalnih manjina, potpuno nekompetentno, a nažalost vrlo često i zlonamjerno te se onda u javnosti stvara percepcija o nekim posebnim pravima za manjine, što stvara lažnu sliku o privilegiranosti manjina u hrvatskoj javnosti. Glavni i osnovni problem je što se predstavnicima manjina ne omogućuje da na to javno reagiraju i odgovore. Na primjer, oko prava na dvojezičnost koriste se netočni i lažni podaci kako je prag za dvojezičnost u Hrvatskoj vrlo nizak, najniži u Europi, a imate puno zemalja gdje je taj prag i puno niži, ali o tome se šuti. O političkom predstavništvu također se fabriciraju poluistine kao da su navodno samo manjine u Hrvatskoj u tom pogledu privilegirane, a imate i druge zemlje s istim ili sličnim rješenjima. One koji bi našim manjinama uskratili pravo da odlučuju o Vladi podsjetio bih da trenutno crnogorska vlada

ovisi o potpori predstavnika hrvatske manjine, a kosovska, primjerice, o potpori predstavnika srpske manjine. Toliko o manjinskim pravima i medijskim manipulacijama.

JAČATI NADLEŽNOST MANJINSKE SAMOUPRAVE

■ **Sljedeće godine očekuju nas peti po redu izbori za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina. Koliko smo na tom planu napredovali u proteklih petnaestak godina od prvih takvih izbora i kako se pripremiti da ovi sljedeći budu uspješniji? Nedavno ste najavili i da je počela priprema, od strane manjinskih institucija i predstavnika, dugo traženog zakona koji bi cjelovito i sustavno regulirao sva pitanja izborne procedure vijeća i predstavnika nacionalnih manjina. Imate li saznanja kako zakon napreduje i kakva su vaša očekivanja od donošenja jednog takvog zakona?**

Izuzetno smo zadovoljni da je Vlada konačno prihvatila pitanje donošenja Izbornog zakona za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina i počela rad na tom važnom problemu i preduvjetu uspješnih izbora, a time i kvalitetnijeg rada manjinskih institucija. Savjet i predstavnici nacionalnih manjina na tom pitanju inzistiraju već skoro jednu deceniju i stalno ističemo da nedostatak legislative i regulative manjinskih izbora jeste jedan od najvećih nedostataka manjinske politike u Hrvatskoj. Mnoge druge stvari su zakonski dobro riješene, ali na ovom planu iz ciklusa

u ciklus se ponavljaju teški i brojni problemi. Nadamo se da je ovim otpočeo i proces njihova rješavanja, ali uvijek upozoravamo da moramo biti realni i shvatiti da ni najbolji zakoni neće sami od sebe riješiti sve naše probleme. Zato stalno, posebno u suradnji s Uredom za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, radimo na edukaciji svih relevantnih dionika manjinske politike, posebno članova vijeća, predstavnika, članova koordinacije, ali i predstavnika lokalnih, regionalnih pa i državnih struktura. Osim edukacije moramo puno učiniti i da promijenimo i poboljšamo strukturu tih važnih manjinskih institucija. Moramo pridobiti i motivirati mlađe članove manjinskih zajednica da se aktivno uključe u rad ovih tijela. Za podizanje djelotvornosti rada manjinskih institucija morat ćemo konačno otvoriti i pitanja njihovih nadležnosti. Sadašnja savjetodavna funkcija i uloga ovih tijela dobro je zamišljena, ali je praksa pokazala da ona nije dovoljna ako se želi postići bolja efikasnost njihova rada. Zato moramo razmišljati o podizanju i jačanju utjecaja ovih manjinskih institucija i u narednom razdoblju to će biti jedna od naših preokupacija. Da bi nacionalne manjine mogle stvarno sudjelovati u onome što im omogućava upravo Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, da bi mogle sudjelovati u upravljanju lokalnim poslovima važnim za položaj nacionalnih manjina, manjinska tijela moraju dobiti veći legitimitet odnosno treba ih zakonski ojačati. To će onda sigurno podignuti i motivaciju za rad u manjinskim tijelima pa i samu izlaznost na manjinske izbore, koja je do sada često bila predmetom kritike, iako manje-više neopravdano. Jer uzrok relativno malog odaziva leži upravo u nedostatku izborne regulative (mali broj izbornih mjesta, nedostatak izborne promidžbe, neadekvatni izborni termini itd.). Uz to, mnogi od tih "kritičara" zaboravljaju da, relativno gledajući, izlaznost i na nekim drugim izborima (lokalni, europski parlament) nije bitno bolja. U svakom slučaju, narednih mjeseci nam predstoji ozbiljan rad na jačanju motiviranosti pripadnika svih manjinskih zajednica da se što bolje pripreme za nove izbore. Vjerujem da će novi izborni zakon za izbor vijeća i predstavnika, koji bi do tada trebao biti u funkciji, tome u mnogome pomoći. ●

ROMI MORAJU BITI SUBJEKT A NE OBJEKT POLITIKE

■ **U povodu ovogodišnjeg Svjetskog dana Roma dobili ste priznanje poznate romske udruge "Kali Sara" za poseban doprinos razvoju romske zajednice na području obrazovanja, stjecanju znanja te za doprinos očuvanju romskog jezika kao povijesno-kulturnog bogatstva i raznolikosti svjetske nematerijalne kulturne baštine. Koja je vaša poruka povodom tog priznanja?**

Malo je neugodno govoriti o sebi kada primite neku nagradu ili priznanje, ali ono što mi predstavlja zadovoljstvo i što želim istaknuti jeste činjenica da je ovom nagradom zapravo prepoznat rad Savjeta za nacionalne manjine i njegova stalna podrška rješavanju romskih problema. Činjenica je da je romsko pitanje dugo bilo marginalizirano i da ga je trebalo

učiniti javnim da bi uopće počelo rješavanje romskih problema. I u tome Savjet ima određenih zasluga. Romski problemi, stanovanje, obrazovanje, zapošljavanje, socijalna i zdravstvena sigurnost itd. su teški i njihovo rješavanje je dugoročan posao mnogih društava pa tako i hrvatskog, ali ono što mi se čini određenim postignućem pa i uspjehom u posljednje vrijeme jeste napredak u zadovoljavanju njihovih obrazovnih prava i potreba. I tu je naravno još dalek put do punog uspjeha, ali u svakom slučaju pomaci su vidljivi, a obrazovanje jeste ključno pitanje romske društvene integracije.

Vrlo važno je naglasiti da svaka politika za Rome treba shvatiti specifičnosti romske nacionalne manjine i njihov način života i da se tome treba prilagoditi. Samo takav

pristup može dati određene rezultate, a ne nametanje naših šablona. To prilagođavanje ne znači nikakvo snižavanje kriterija javnih politika prema Romima nego prije svega partnerski odnos s njihovim lokalnim zajednicama, udrugama, predstavnicima. Romi ne mogu biti samo objekt politike koja teži promjeni njihova položaja, već se mora učiniti sve da oni budu i subjekt te politike. Vrlo je važno osigurati i kritičku masu pripadnika romske nacionalne zajednice koji mogu sudjelovati u tim politikama i zato se obrazovanje nameće kao jedna od ključnih pretpostavki za njihov vlastiti angažman u procesu njihove društvene integracije. To je dug put, u tome moramo biti realni, jer ako realno ne pristupamo problemima onda ih i rješavamo samo formalno i fasadno, a oni se stalno obnavljaju.

IMA NEZADOVOLJSTAVA ALI I POZITIVNIH POMAKA

MANJINSKI FORUM je proveo anketu među pojedinim saborskim zastupnicima nacionalnih manjina i članovima Savjeta za nacionalne manjine o aktualnim pitanjima manjinske politike u hrvatskom društvu.

Pritom je fokus bio na sljedećim pitanjima:

■ **Kako ocjenjujete dosadašnje ostvarivanje Operativnih programa Vlade RH za nacionalne manjine? Koja postignuća su ostvarena u provedbi, a koji su problemi, otpori i zaostaci? Kako ubrzati i poboljšati ostvarivanje Operativnih programa?**

■ **Kako ocjenjujete aktualne najave i pokušaje uskraćivanja i ograničavanja prava nacionalnih manjina (primjerice vezano uz izbor zastupnika, upotrebu jezika i pisma, medijska prava i t.d.)**

Furio Radin, saborski zastupnik talijanske nacionalne manjine i potpredsjednik Hrvatskog sabora

OSTVARIVANJE MANJINSKIH PRAVA NE MOŽE VIŠE ČEKATI

Što se tiče moje nacionalne manjine kada je riječ o provođenju Operativnih programa ima određenih zakašnjenja. O tome sam direktno izvjestio premijera, a to će ići i na Vladu. I kod većine drugih nacionalnih manjina, koliko sam upoznat, ima zakašnjenja. Neki su zadovoljniji, neki su manje zadovoljni, ali, ukupno uzevši, mislim da ne možemo reći da ostvarivanje Operativnih planova ide po dinamici koju smo zamislili i planirali. Ipak, da bi shvatili složenost problema, kada je primjerice riječ o talijanskoj nacionalnoj manjini, onda treba znati da se taj program samo u minimalnoj mjeri odnosi na financije, a puno više na određena prava i određene obaveze koje je Republika Hrvatska preuzela međunarodnim ugovorima. Tu se slabo napreduje. Istina, imamo još dvije godine, ali treba znati i da imamo stvari koje nisu realizirane još, na primjer, iz međudržavnih ugovora iz 1996. godine pa prema tome nemamo prostora za odugovlačenje i izmotavanje. Tu nije riječ o ostvarivanju manjinskih prava kako bi Vlada RH mogla funkcionirati, odnosno kako bi imala podršku manjinskih predstavnika, već o ostvarivanju ljudskih i manjinskih prava koja su u demokratskom društvu odavno trebala biti ostvarena. A naša iskustva i sa lijevim i s desnim vladama su dosta loša. Olako se prelazilo preko onoga što se potpisivalo pa želimo vjerovati da to ovaj put neće biti slučaj.

te posljedice takvih orijentacija po do sada ostvarene stečevine i daljnji razvoj demokratskih procesa na ovom polju, kao i za sam aktualni demokratski poredak, duh tolerancije i usvajanje europskih vrijednosti i načela u hrvatskom društvenom i političkom životu?

■ **Kako ocjenjujete značaj predstojećih izbora za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina koji bi se trebali održati sljedeće godine? Što bi trebalo poduzeti da ti izbori snažnije budu prihvaćeni u samim zajednicama nacionalnih manjina, ali i u sredinama u kojima se vijeća i predstavnici biraju? Kako djelovanje izabranih vijeća i predstavnika staviti u što kvalitetniju funkciju, kako u pogledu djelovanja unutar samih manjinskih zajednica, tako i u pogledu suradnje sa sredinom u kojoj vijeća i predstavnici djeluju?**

Pokušaji da se referendumima smanjuju ljudska prava nacionalnim manjinama, ali i drugim manjinama ili ženama uopće udara se na neka temeljna ljudska, manjinska i demokratska prava. Konkretno, nacionalnim manjinama se pokušava smanjiti broj zastupnika, koji proizlazi iz njihovog postotka i dodatno ih se pokušava u Saboru pretvoriti u "fikuse", u demokratski formalni ukras, koji ne bi odlučivali o bitnim pitanjima (vlada, proračun itd.). Referendumi bi trebali služiti tome da građani kažu svoje mišljenje o tome kako bi društvo i država bolje funkcionirali, a ne da se reduciraju ljudska prava. Međutim, iako su oni koji iniciraju ova pitanja jedna ekstremna manjina, mene zabrinjava činjenica da postoji veliki broj naših građana koji se prema ovim pitanjima odnosi pasivno i zapravo nema stav, iako su međuetničke napetosti, kada bi god do njih došlo, društvu donosile samo zlo.

Za uspješnije održavanje manjinskih izbora, izbora za vijeće i predstavnike nacionalnih manjina, a time i za ukupno funkcioniranje manjinske samouprave vrlo je važno konačno donijeti poseban izborni zakon kojim će se regulirati sva pitanja vezana za ove važne manjinske institucije. Zadovoljni smo što je rad na pripremi toga zakona započeo. Naravno ima tu i drugih problema, počev od nedovoljnih financijskih sredstava koja stalno prate ove izbore, ali ipak očekujemo da bi se s donošenjem spomenutog zakona neke stvari pokrenule i popravile. U svakom slučaju važno je i dalje insistirati na posebnosti ovih izbora. Ne slažem se s onima koji misle da bi ove izbore trebalo povezati s lokalnim ili nekim drugim izborima, ali bi im i financijski i organizacijski trebalo dati važnost kao što to imaju i neki drugi izbori. ●

Robert Jankovics, saborski zastupnik mađarske nacionalne manjine

NEDVOSMISLENA JE NAMJERA VLADE DA UNAPRIJEDI ZAŠTITU MANJINSKIH PRAVA

Operativne programe za nacionalne manjine, kao dio programa Vlade Republike Hrvatske, smatram najvažnijim dokumentom za nacionalne manjine nakon donošenja Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina.

Taj dokument simbolizira nedvosmisleni namjeru ove Vlade, da učini napredak po pitanju praktičnog unaprjeđivanja prava nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj i kao takav prvi je Vladin dokument koji to ima kao jedini cilj. Operativni program je donesen prije nešto više od godine dana, u kolovozu 2017. godine. Stoga je relativno rano za njegovu cjelovitu analizu. Ipak, na prvi pogled, možemo reći da je u njegovoj provedbi pokrenut mehanizam i da se taj mehanizam zahuktava.

Otpore vidim u dijelu procedura ministarstava, koje prema EU-normama više ne omogućuju arbitrarnost pri odlučivanju, dok je glavni problem kao i uvijek – novac, koji za provedbu stoji na raspolaganju. Smatram da će brojke iz proračuna za 2019. godinu pridonijeti optimizmu u provedbi Operativnih programa za sve manjine.

Svaki pokušaj ukidanja stečenih prava nacionalnih manjina izravno je kršenje preuzetih obveza Republike Hrvatske prema Europskoj Uniji. Svih

prava pa tako i političkih. Osim izravnog kršenja preuzetih obveza, inicijative za smanjivanje prava nacionalnih manjina u RH predstavljaju težak udarac nastojanjima hrvatske politike za unaprjeđivanjem prava Hrvata u zemljama, čiji sunarodnjaci u Hrvatskoj imaju status nacionalne manjine.

Takve inicijative imaju i teške posljedice u produblivanju podjela u hrvatskom društvu. Također, rezultiraju i posljedicama po same pripadnike nacionalnih manjina, jer se produbljuje tjeskoba koja može utjecati na nivo političke aktivnosti predstavnika nacionalnih manjina.

Postupak izlječenja društva morao bi inicirati Ustavni sud, koji bi trebao djelovati preventivno i konačno izreći stav o ustavnosti ovakvih pitanja.

Što se tiče vijeća i predstavnika, prema sadašnjem sustavu, njihov značaj je, nažalost, minimalan kao i njihov utjecaj na rješavanje stvarnih manjinskih problema. Međutim, da bismo mogli mijenjati sustav, moramo biti dio njega te stoga i nagodinu treba učiniti sve da „podignemo“ izlaznost pripadnika nacionalnih manjina te da svi izaberemo najkvalitetnije kadrove za članove manjinskih vijeća. Jedino takvi, u najjačem sastavu, imat ćemo šanse mijenjati sustav. A promjene u sustavu moraju biti suštinske i odnositi se na izmjene Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina. Prvi koraci u tom smjeru moglo bi biti donošenje Zakona o izborima vijeća i predstavnika nacionalnih manjina. ●

Boris Milošević, saborski zastupnik srpske nacionalne manjine DRŽAVNU ADMINISTRACIJU TREBA NATJERATI NA AKTIVNIJI PRISTUP U PROVEDBI OPERATIVNIH PROGRAMA

Dokument je prvenstveno rezultat političkog dogovora, a sad predstavlja i obavezu Vlade RH da se dogovoreno i operativno provede.

Što se tiče srpske nacionalne manjine, pokrenut je i provodi se proces reelektrifikacije naselja koja su do danas bez struje. Pokrenuti su i određeni infrastrukturni projekti, a pogotovo treba istaknuti programe za financiranje projekata lokalne infrastrukture i ruralnog razvoja.

S druge strane određene aktivnosti nisu pokrenute ili su pokrenute, ali su brzo zastale i nema pomaka, poput registracije manjinskih škola ili izmjene propisa kojim bi se regulirao rad manjinskih udruga. Prepreka u provedbi ima. One su negdje političke, a ponegdje institucionalne, u smislu otpora promjenama određenih kalupa razmišljanja ili načina rada, a kod državnih institucija ne postoji volja za proaktivnim pristupom u ispunjavanju obaveza iz OP-a. Proaktivnija uloga Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina u koordinaciji s jednim od članova Vlade, koji bi bio zadužen za koordinaciju praćenja provedbe OP-a, bi sigurno na neki način natjerala državnu administraciju na aktivniji pristup. To bi pomoglo u rješavanju bar onih prepreka koje su institucionalne prirode.

Puno se toga već reklo vezano za te referendumske inicijative, koje su otvoreno antimanjinske, u prvom redu antisrpske. Njima se nastoji

ostvariti dvostruki cilj: uskratiti manjinama stečena prava i politički destabilizirati Vladu RH.

Priča o potrebi za reformom izbornog sustava je samo kamuflaža šire agende ultrakonzervativnog djelovanja, kojoj nije cilj opće dobro već eliminacija ciljanih društvenih skupina od participacije u odlučivanju.

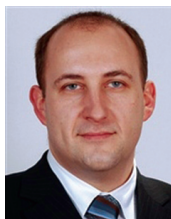
Izbor zastupnika za nacionalne manjine je afirmativna mjera koja ne šteti nikome već omogućava da se čuje glas svih društvenih skupina i to onih čiji se glas inače ne bi mogao čuti. Zastupnici nacionalnih manjina su najjača moguća politička garancija da će se prava manjina štiti.

Izbori za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina koji bi se trebali održati 2019. godine su izrazito bitni upravo stoga jer samo pripadnici manjina na tim izborima biraju i imaju pravo biti birani. Problem su mala izlaznost na tim izborima i sama funkcija i status vijeća i predstavnika. Korijeni većeg dijela tih problema su važeća rješenja u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina, koje je vrijeme pregazilo ili su protekom godina postala nefunkcionalna, a Ustavni zakon se teško može mijenjati.

Ostaje da se pokuša s onim što se može. Za početak da se bolje i jasnije urede izborna pravila i osnovni elementi funkcioniranja članova vijeća i predstavnika. ●

Vladimir Bilek, saborski zastupnik češke i slovačke nacionalne manjine

MANJINSKI PROJEKTI DOPRINOSU UKUPNOM RAZVOJU

Kad govorimo o ostvarivanju Operativnih programa moramo konstatirati da za sada nitko nije previše zadovoljan tempom realizacije i da ima ozbiljnih kašnjenja i zaostataka. Međutim, isto tako treba naglasiti da je donošenje Operativnih programa pomoglo da se konačno počnu rješavati neki problemi koji su se gomilali dugi niz godina. Sustav je trom, ali mi vjerujemo da ćemo uz angažiranje i predstavnika Vlade i predstavnika nacionalnih manjina uspjeti do kraja mandata ostvariti većinu onoga što smo zacrtali.

Značajan dio Operativnih programa usmjeren je na područja kojima su potrebni posebna skrb i razvoj, od elektrifikacije pojedinih mjesta do poboljšanja opće perspektive života u pojedinim sredinama i to za sve njihove žitelje, a ne samo manjine. Zato treba istaći da je do sada na osnovu inicijativa Kluba nacionalnih manjina kroz programe triju ministarstava – ministarstva regionalnog razvoja, poljoprivrede i gospodarstva, aktivirano više od 30 milijuna kuna, koja sredstva su stavljena na raspolaganje pojedinim lokalnim sredinama, ali i svim građanima koji u njima žive, a ne samo pripadnicima nacionalnih manjina.

Svjedoci smo sve većeg porasta populizma u hrvatskom društvu koji, nažalost, prati i sve izraženiji ekstremizam. To je u totalnoj suprotnosti

s evropskim vrijednostima i načelima, s duhom tolerancije i suživota koje kao društvo zagovaramo. Posljedice takvih orijentacija mogu na kraju postati kobne za sve građane, a ne samo one prema kojima su u prvom redu usmjerene. Vrlo je važno da se kao društvo upoznamo i suočimo s mogućim posljedicama. Zato je, primjerice, bilo važno da se inicijative koje su skupljale potpise za smanjivanje prava nacionalnih manjina prokažu kao štetne i neodržive upravo na Ustavnom sudu, a ne da padnu zbog nedostatka potpisa, dakle jednog formalnog ili organizacijskog razloga.

U proteklih nekoliko ciklusa smo bili svjedoci da je sustav manjinske samouprave zaista može doprinijeti razvoju lokalnih i regionalnih sredina te međusobnom zajedništvu većine i manjine. Nažalost, činjenica je da su dosadašnje izbore pratili i mnogi nedostaci (termini, financije, medijsko praćenje, ...). Zato je velika satisfakcija da je konačno pokrenuta izrada posebnog izbornog zakona za vijeća i predstavnike. Dužnosti i mogućnosti vijeća i predstavnika definirani su pak Ustavnim zakonom i to bi trebalo mijenjati i dalje unapređivati. U nekim sredinama vijeća i predstavnici odlično rade svoj posao, bivaju stvarno značajno savjetodavno tijelo i rade na razvojnim projektima koji su dobrobit za sve građane. Upravo bi to trebali biti primjeri kako manjine mogu doprinijeti razvoju i zašto bi bilo važno dalje razvijati manjinsku samoupravu. ●

Danilo Ivezić, član Savjeta za nacionalne manjine iz redova crnogorske nacionalne manjine

VANJSKI KONTROLNI MEHANIZMI ZA ZAŠTITU MANJINSKIH PRAVA SU NESTALI, A UNUTRAŠNJI JOŠ NISU USPOSTAVLJENI

U pripremi i izradi prijedloga koji su se našli u Operativnim programima Vlade RH za nacionalne manjine predstavnici crnogorske nacionalne manjine nijesu učestvovali niti su bili pozvani da učestvuju. Na nas se "odnosi" 2. točka koja se tiče zaštite i unapređenja postojeće razine prava svih nacionalnih manjina. O tome što je konkretno napravljeno do danas

nemam informacija iako su u okviru svake točke ovog dijela navedeni nositelji i rokovi (neki su davno istekli).

Iako je Republika Hrvatska u okviru zaštite manjinskih prava potpisala četiri bilateralna Sporazuma, među kojima i sa Crnom Gorom, crnogorska nacionalna manjina se nije našla u Operativnim programima sa svojim imenom. Ipak, općenito gledano, mišljenja sam da je u realizaciji izostao kontrolni mehanizam provođenja zacrtanih odrednica, što se i pokazuje u činjenici nepostojanja povratnih informacija. ●

Javni prostor u Republici Hrvatskoj je već duže vrijeme kontaminiran. Svakodnevno smo svjedoci govora mržnje i nasilja nad onima koji su "različiti" – "drugačiji", ma što to značilo. Suočeni smo sa žestokim revizionizmom u „popravljanju“ povijesti i događanja iz prošlosti. Javnu scenu i medijski prostor ispunjavaju pojedinci i grupe koji kroz prepravljavanje povijesti provlače i poruke da je legitimno čak se i fizički obračunavati s ljudima koje se proglasi za izdajnike, narodne neprijatelje ili nešto slično, a sve u ime čistoće nacije ili "obrane" svetih vrijednosti. U tom je kontekstu "logično" da su nacionalne manjine prve na udaru, uz zaboravljanje činjenice da su svi oni državljani RH te u tom smislu politički Hrvati. Prilikom nestajanja vanjskih kontrolnih mehanizama iz predpristupnog perioda nijesu uspostavljeni novi, unutarnji, pa se time prostor zaštite manjinskih prava našao u situaciji kakvoj je sada.

Predstojeći izbori za vijeća i predstavnike, peti po redu, otvaraju mogućnost i promjene i poboljšanja, a u kojoj će mjeri to biti realizirano ovisi o nama samima. Međutim, još uvijek nijesu riješene temeljne dileme i problemi ovog manjinskog sustava. Tu prvenstveno mislim na nepostojanje Izbornog zakona za vijeća i predstavnike, na vremensku neusklađenost izbora predstavničkih tijela jedinica lokalne i regionalne samouprave sa izborom vijeća i predstavnika. Posebno treba upozoriti na nedovoljan broj biračkih mjesta što rezultira malim odazivom na izborima.

Također, na još uvijek neriješen status predstavnika nacionalnih manjina (fizička-pravna osoba), na neriješene preduvjete za funkcioniranje i rad vijeća i predstavnika (od prostora do sredstava za tzv. hladni pogon), potom financiranje Koordinacija i sl.

Marija Semenjuk-Simeunović, članica Savjeta za nacionalne manjine RH iz reda ukrajinske nacionalne manjine

BROJ MANJINSKIH ZASTUPNIKA TREBA POVEĆATI

Donošenje Operativnih programa za nacionalne manjine smatramo kao dodatno zalaganje koji je Vlada poduzela u zaštiti prava nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj. To stoga jer je primjena Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina u praksi zakazala na brojnim poljima te bi upravo ti programi mogli biti standard za sve buduće Vlade. Međutim, unatoč definiranim mehanizmima i rokovima, godinu dana je prekratak vremenski period da bi se vidjela konkretna implementacija u praksi. Prije svega tu mislim na ukrajinsku nacionalnu manjinu, za koju nije donesen poseban operativan program nego program za zaštitu i unaprjeđenje postojeće razine prava – što je već zajamčeno Ustavnim zakonom. Eventualne prednosti i načine na koje mogu uživati prava proizišla iz ovog operativnog dokumenta nisu prepoznale sve naše udruge i institucije, a problematika se produbljuje.

Nisu riješena pitanja prostora za rad i uvjeti plaćanja režijskih troškova udruga, predstavnika i/ili vijeća. Ukrajinski dom u Vukovaru je još u procesu izgradnje dok se članstvo snalazi na koji način će očuvati i njegovati kulturnu tradiciju.

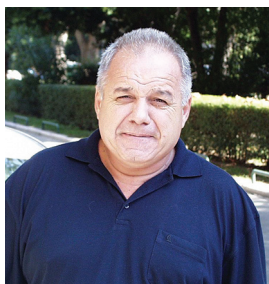
Obrazovanje po modelu C evidentira pad broja učenika, a ljetne škole za učenje ukrajinskog jezika i kulture smanjuju svoje trajanje. Također, nisu ostvarena ni sva prava o dvojezičnim natpisima naziva sela i gradova, a smatramo i da nam treba vratiti radio i televizijske emisije na lokalnoj i nacionalnoj razini.

Što se tiče najava i aktualnih pokušaja uskraćivanja i ograničavanja prava nacionalnih manjina glede smanjenja broja manjinskih saborskih zastupnika, uporabe jezika i pisma i slično, svaki takav pokušaj bio bi povreda i narušavanje svih onih demokratskih vrijednosti za koje smo se zalagali i kojima svi stremimo. Čak naprotiv, smatramo da za 12. izbornu jedinicu treba iznaći rješenje te izmjenom izbornog zakona osigurati još jednog saborskog zastupnika.

Vijeća nacionalnih manjina i predstavnici kao institucije imaju puno veći potencijal zajamčen Ustavnim zakonom nego što se to u praksi koristi. Za predstojeće izbore od velike važnosti je angažman i ozbiljniji pristup lokalne samouprave u svakoj sredini gdje se kandidiranju manjinski predstavnici i vijeća. Predstavnici treba dati status pravnih osoba i svima poboljšati uvjete za rad dajući veću materijalnu potporu. Isto tako, potrebna je veća prisutnost informacija u svezi izbora putem javnih medija na državnoj razini.

Angel Mitrevski, član Savjeta za nacionalne manjine iz reda makedonske nacionalne manjine

KROZ OPERATIVNE PROGRAME NUŽNO JE OSIGURATI RAVNOPRAVNOST SVIH MANJINA

Usvajanje Operativnih programa za nacionalne manjine je veliki iskorak u poboljšanju zakonskih pretpostavki za rješavanje nekih od problema koji tište nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj. Ovo je prvi pisani dokument u kojemu se jedna Vlada RH konkretno obvezuje i u kojem eksplicitno pred sebe postavlja ciljeve za poboljšanje života pripadnika nacionalnih manjina u RH. Iako, kao i svi ostali pripadnici makedonske

nacionalne manjine, pozdravljam ovaj dokument i njegovo usvajanje smatram da smo ostali po strani – kao manjina "drugog reda". Nitko od legalnih predstavnika makedonske nacionalne manjine nije bio informiran niti konzultiran u pripremi ovog dokumenta i to sve do trenutka njegovog usvajanja. Zato se u ovim operativnim planovima niti jednom riječju ne spominje pojam "makedonske nacionalne manjine u RH", osim u uvodnom dijelu gdje su navedene sve manjine iz preambule Ustava RH. Predlažem Vladi da, prilikom slijedeće izrade Operativnih programa za nacionalne manjine, preko Savjeta za nacionalne manjine direktno obavijesti predstavnike svih nacionalnih manjina te da nakon prikupljenih prijedloga kod saborskih zastupnika, koji pokrivaju više

nacionalnih manjina, osigura ravnopravnost u zastupanju njihovih manjinskih interesa.

Aktualne pokušaje i najave o uskraćivanju i ograničavanju prava nacionalnih manjina možemo promatrati u kontekstu laganog zaokreta cjelokupne europske politike udesno. Međutim, smatram da se navedene refleksije neće ozbiljnije odraziti na prava nacionalnih manjina osiguranih Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina te da će duh tolerancije i suživota, kao i usvajanje europskih vrijednosti, ipak prevladati u našem demokratskom društvu. Mislim da su nacionalne manjine već dovoljno integrirane u demokratski sustav RH da bi svako zadiranje u njihova dosad stečena prava moglo izazvati lavinu njihova nezadovoljstva.

Slijedeći izbori će sigurno eksplicitno pokazati u kojim sredinama su vijeća i predstavnici prihvaćeni kao partneri u lokalnoj i regionalnoj samoupravi, a u kojima ne te koliko je povjerenje samih "manjinaca" u svoje legalne i legitimno izabrane predstavnike. Da bi se poboljšao rad vijeća i predstavnika, a mjesta za poboljšanja uvijek ima, potrebno je aktivnije učesće sadašnjih vijeća i predstavnika u predizbornom informiranju svih pripadnika nacionalnih manjina s posebnim naglaskom na mlađe pripadnike naših manjinskih zajednica. Bez njihovog angažiranja mislim da perspektiva svih nacionalnih manjina nije nimalo ružičasta.

Intervju: **Dr.sc. Antonija Petričušić**, docentica na Katedri za sociologiju Pravnog fakulteta u Zagrebu i članica Savjetodavnog odbora za praćenje provedbe Okvirne konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Europe

REFERENDUMSKA MOBILIZACIJA PROTIV MANJINSKIH PRAVA JE UDAR I NA TEMELJNE DEMOKRATSKE PRINCIPLE

Argumenti za posebne mjere kojima se osigurava sudjelovanje manjina u tijelima vlasti temelje se na činjenici da manjine, zbog svog brojčanog manjeg udjela u ukupnom stanovništvu, teško mogu utjecati na ishode političkih odluka u većinskoj demokraciji. Uključivanje pripadnika/ca nacionalnih manjina u nacionalne političke i društvene procese pridonosi stvaranju inkluzivnih politika, osigurava zastupljenost interesa i potreba manjinskog stanovništva te doprinosi borbi protiv marginalizacije i otuđenosti manjinskih zajednica.

■ **Da li bi nacionalne manjine trebale osjećati određenu satisfakciju nakon što nije uspjela referendumska inicijativa kojom se željelo osporiti i reducirati određena prava nacionalnim manjinama?**

Ne, nipošto. Mogući neuspjeh referendumske inicijative zbog nedovoljnog broja prikupljenih potpisa, zbog formalnih i organizacijskih propusta zamagljuje i mistificira ovo važno pitanje. Za manjine, ali i za ukupno društvo, kao i za jačanje našeg demokratskog okruženja vrlo je bitno da se dopustivost sadržaja referendumskih pitanja jasno propiše referenduskim zakonodavstvom ili pak da se odlukom Ustavnog suda osude ovakve referendumske inicijative kao Ustavom nedopuštene. Žao mi je što se to nije dogodilo. Sigurna sam da bi očitovanje Ustavnog suda o nedopustivosti ovakvog referenduskog pitanja građane/ke upoznao s neprihvatljivošću i štetnošću ovakvih pitanja i okarakteriziralo ga kao pokušaj redukcije manjinskih prava.

■ **Zašto pozivanje na uskratru i ograničavanje prava nacionalnih manjina predstavlja napad na demokratski poredak?**

Bez obzira na deklaratorne izjave čelnika inicijative i objašnjenja ponuđena u Zahtjevu za raspisivanje državnog referenduma Građanska inicijative "Narod odlučuje" o dopuni Ustava Republike Hrvatske inicijativa ima za cilj ograničenje i ukidanje Ustavom zajamčenih prava pripadnika/ca nacionalnih manjina, u ovom slučaju da biraju i da budu birani, sukladno izbornom rezultatu u RH i da na adekvatan način predstavljaju interese pripadnika/ca nacionalnih manjina, koji su državljani Republike Hrvatske, u zakonodavnom tijelu i procesu donošenja zakona.

Analiza europskih iskustava o pravu nacionalnih manjina u javnom i političkom životu ili, još preciznije, u parlamentarnom odlučivanju pokazuje da u većem broju država članica Vijeća Europe postoje zakonske osnove koje omogućuju političku participaciju predstavnika/ca jezičnih, etničkih ili nacionalnih manjina u parlamentima te da Hrvatska nije jedina ili jedna od tek malobrojnih europskih država koja imaju zastupnike nacionalnih manjina u predstavničkom tijelu. Ipak, ono što zabrinjava jest količina selektivnih i netočnih informacija koje su predstavnici inicijative plasirali u javnost o komparativnim primjerima političkog predstavljanja manjina u predstavničkim tijelima drugih europskih država. Takvim se dezinformacijama javnost svjesno dovodi u zabludu što posredno pridonosi animozitetu prema pripadnicima/cama nacionalnih manjina, jer se njihova prava

prezentiraju kao ekskluzivni privilegij dostupan isključivo manjinskoj populaciji u Hrvatskoj. Selektivnost u referiranju na uzak krug država koje, uz Republiku Hrvatsku, jamče predstavljenošću nacionalnih manjina u parlamentima, ograničavajući u pravilu referiranje na krug država članica Europske unije, znači svjesno prešućivanje činjenice da Hrvatska pripada u krug relativno novih europskih demokratskih poredaka, koji s nekoliko susjednih zemalja većinskog stanovništva i kategorija stanovništva koje zakonodavstvo od 1990-tih tretira kao manjinske skupine. Takvo manjinsko zakonodavstvo izravna je mjera rješavanja sukoba među zaraćenim stranama. Stoga ne čudi da među državama koje imaju mjeru predstavljanja nacionalnih manjina putem jamčenih zastupničkih mjesta prevladavaju države jugoistoka Europe.

■ **Koji su razlozi da se nacionalnim manjinama omogućava posebno ili dodatno političko predstavljanje? Je li to i zašto demokratski opravdano?**

Kada uobičajene demokratske procedure, poput izbornog sustava, ne omogućavaju adekvatnu predstavljenošću interesa manjina u procesima donošenja odluka, ali i kako bi se omogućilo ostvarivanje prava nacionalnih manjina o učinkovitom sudjelovanju u procesu donošenja odluka, često su potrebne posebne zakonodavne mjere i rješenja koja će doprinijeti ostvarenju ovih ciljeva. Mnogobrojni međunarodni i nacionalni pravni izvori prepoznaju nužnost posebnih mjera za zaštitu određenih skupina građana. Često su to baš pripadnici/ce nacionalnih manjina, s ciljem da im se osigura puno i jednako uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. Postojanje posebnih mjera zapravo je osnova za ostvarivanje prava na nediskriminaciju. Argumenti za posebne mjere kojima se osigurava sudjelovanje manjina u tijelima vlasti temelje se na činjenici da manjine,

zbog svog brojčano manjeg udjela u ukupnom stanovništvu, teško mogu utjecati na ishode političkih odluka u većinskoj demokraciji. Uključivanje pripadnika/ca nacionalnih manjina u nacionalne političke i društvene procese pridonosi stvaranju inkluzivnih politika, osigurava zastupljenost interesa i potreba manjinskog stanovništva te doprinosi borbi protiv marginalizacije i otuđenosti manjinskih zajednica.

■ **Što je s manjinskim pravom na upotrebu vlastitog jezika i pisma, koje je također bilo na udaru određenih interesnih i političkih grupacija, s ciljem da se ta prava ograniče pa i ukinu?**

Uz međunarodnopravne izvore (Okvirna konvencija, Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima VE, Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu vlastitog jezika itd.) i hrvatski zakoni jamče pravo pripadnika nacionalnih manjina na ravnopravnu uporabu manjinskog jezika i pisma na područjima jedinica lokalne i regionalne samouprave. Ipak, činjenica je da osiguranje prava na ravnopravnu uporabu manjinskih jezika i pisma u Hrvatskoj pretpostavlja relativno visok prag brojnosti i teritorijalne koncentriranosti manjinske zajednice. Unatoč tomu niz je općina u Hrvatskoj, u prvom redu u Istarskoj županiji, svojim statutima uveo manjinski jezik u ravnopravnu službenu uporabu, iako pripadnici manjine u njima čine manje od trećine lokalnog stanovništva, što upućuje na to da na određenim dijelovima teritorija postoji tradicija simboličkog priznanja multietničnosti u javnom prostoru. Takvu praksu savjetuju i tijela koja nadgledaju primjenu Okvirne konvencije i Europske povelje. Naime i Savjetodavni odbor i Odbor stručnjaka potiču vlade država potpisnica tih dvaju pravno obvezujućih izvora međunarodnog prava nacionalnih manjina da omogućuje ravnopravnu uporabu manjinskih jezika i pisma kada god za njihovo ostvarenje postoji stvarna potreba ili dostatno zanimanje, bez obzira na broj pripadnika manjina. ●

AKO HRVATSKA ŽELI BITI DEMOKRATSKA TREBA OSIGURATI I POSEBNA MANJINSKA PRAVA

Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina Vijeća Europe je pravnoobvezujući izvor za većinu država članica ove međunarodne organizacije. Konvencija obvezuje članice na stvaranje nužnih uvjeta za učinkovito sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u javnim poslovima, osobito onim poslovima koji se na njih odnose. Pitanje političke participacije nacionalnih manjina u zastupničkim tijelima je pitanje unutarnjopolitičke odluke o akomodaciji potreba

i prava nacionalnih manjina, ali često i odraz posljedice-konfliktnih okolnosti koje su zahtijevale (i) ovakvu mjeru uključivanja manjina u proces donošenja odluka na razini zakonodavnoga tijela. Želi li doista funkcionirati kao demokratska i pravna država, Republika Hrvatska je dužna osigurati dosljednu primjenu Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina i Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima.

Intervju: **Nandor Čapo**, načelnik Samostalnog sektora za nacionalne manjine u Ministarstvu znanosti i obrazovanja

KURIKULARNA REFORMA ĆE POBOLJŠATI I SUSTAV OBRAZOVANJA NACIONALNIH MANJINA

Do sada su izrađeni prijedlozi kurikuluma za srpski i češki materinski jezik po modelu A i C, za talijanski po modelu A i romski po modelu C. Naravno, ovdje se cijeli postupak ne zaustavlja jer nisu sve manjine koje imaju obrazovanje po nekom modelu izradile svoj prijedlog kurikuluma pa je potrebno ponovo otvoriti tu mogućnost. Osim toga, u istom će postupku biti potrebno izraditi i prijedlog dijela sadržaja, odnosno u ovom slučaju ishoda, u onim predmetima manjinskih škola, čiji je sadržaj u vezi s posebnošću nacionalne manjine (povijest, zemljopis i kulturno stvaralaštvo nacionalne manjine). To su sve poslovi na čijem organiziranju intenzivno radimo.

■ Početak ove školske godine bitno je obilježen eksperimentalnom provedbom dugo najavljivane obrazovne reforme. U tom kontekstu malo su spominjane nacionalne manjine. Da li planirana reforma donosi i neke posebne promjene i poboljšanja u konceptu obrazovanja nacionalnih manjina i što je cilj tih promjena?

Odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina sastavni je dio cjelokupnog sustava odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj. Kurikularna reforma za cilj ima poboljšanje odgojno-obrazovnog sustava u cjelini pa time i sustava obrazovanja nacionalnih manjina. Do sada su izrađeni prijedlozi kurikuluma za srpski i češki materinski jezik po modelu A i C, za talijanski po modelu A i romski po modelu C. Prošlo je i e-savjetovanje u okviru kojeg su pristigli prijedlozi i razna zapažanja. Naravno, ovdje se cijeli postupak ne zaustavlja, jer nisu sve manjine koje imaju obrazovanje po nekom modelu izradile svoj prijedlog kurikuluma. Zato je potrebno ponovo otvoriti tu mogućnost. Osim toga, u istom će postupku biti potrebno izraditi i prijedlog dijela sadržaja, odnosno u ovom slučaju ishoda, u onim predmetima manjinskih škola, čiji je sadržaj u vezi s posebnošću nacionalne manjine (povijest, zemljopis i kulturno stvaralaštvo nacionalne manjine). To su sve poslovi na čijem organiziranju intenzivno radimo. Značajan iskorak svakako je činjenica da su nacionalne manjine bile

uključene u ovu reformu te da će dokumenti sveobuhvatno definirati bitne postavke obrazovnog procesa s naglaskom na ishodima te se težište obrazovnog procesa usmjerava ka razvoju kompetencija.

MANJINE AKTIVNO UKLJUČENE U REFORMU

■ Prošle godine Vlada je prvi put donijela Operativne programe za nacionalne manjine u čijim sadržajima su i značajna pitanja ostvarivanja i unapređenja prava na odgoj i obrazovanje nacionalnih manjina na vlastitom jeziku i pismu. U ministarstvu je ustrojen i posebni sektor za obrazovanje nacionalnih manjina kojem ste na čelu. Kako vidite dosadašnja postignuća? Što je ostvareno, koji su napredci, koji su problemi i dalje prisutni?

Donošenje Operativnih programa za nacionalne manjine značajan je iskorak za daljnje unapređivanje prava nacionalnih manjina, ne samo u području odgoja i obrazovanja nego i u ostalim područjima. Na području odgoja i obrazovanja nacionalnih manjina proteklih godina napravilo se zaista mnogo. Važno je reći kako pojedine nacionalne manjine koriste različite obrazovne modele. Koji će se modeli (A, B ili C) provoditi prije svega ovisi o interesima i željama pojedine nacionalne manjine te Ministarstvo znanosti i obrazovanja uvažava i omogućuje svima koji to zatraže provedbu na-

stave po određenom modelu. Uvijek je potrebno unapređivati sustav oslušujući i uvažavajući potrebe i posebnosti škola koje provode nastavu na jeziku i pismu nacionalnih manjina. U tom smislu u 2017. godini je donesen Pravilnik o pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji te javnim ispravama u školskim ustanovama (NN 47/2017.). Navedenim Pravilnikom se, po prvi put od kada se provodi nastava po Modelu C, propisuje korištenje Knjige evidencije učenika u nastavi materinskoga jezika i kulture (Model C) kao pedagoške dokumentacije. Također, od ove školske godine počeo će se s provedbom bosanskog jezika i kulture (model C) čije je uvođenje pokrenulo Vijeće bošnjačke nacionalne manjine. Nadalje, u tijeku je Javna rasprava o Nacrtu Pravilnika o odgovarajućoj vrsti obrazovanja učitelja i stručnih suradnika u osnovnoj školi kojim se donose novine oko stručne spreme učitelja i nastavnika koji mogu provoditi model C.

MINISTARSTVO UVAŽAVA ZAHTJEVE MANJINA

■ Sa srpske strane često se isticao problem registracije škola (što su druge nacionalne manjine uglavnom riješile). Je li to riješeno i ako nije u čemu je problem?

Postoje škole koje provode nastavu na jeziku i pismu nacionalnih manjina pa tako i škole koje provode nastavu na jeziku i pismu srpske nacionalne manjine po modelu A, B ili C. Pripadnici srpske nacionalne manjine školuju se po modelu A u 16 osnovnih te 6 srednjih škola, po modelu B u jednoj osnovnoj školi te po modelu C u 34 osnovne škole te 3 srednje škole. Potrebno je pojasniti da nije riječ o registraciji škola već o osnivačkim pravima tj. prijenosu istih na jedinice lokalne samouprave. Sve škole imaju akt o osnivanju i na osnovu njega su registrirane na Trgovačkom sudu. Trenutni stav svih razina jest da ovakva struktura nudi jednake uvjete obrazovanja i napredovanja svim učenicima. Kako je sustav obrazovanja „živi organizam“ takvom promišljanju aktivno doprinosi i Odluka o imenovanju Radne skupine za analizu i probleme škola u Podunavlju u kojima se izvode programi na jeziku i pismu nacionalne manjine. Njena zadaća je analiziranje postojećih problema škola u kojima se izvode programi na jeziku i pismu nacionalne manjine te predlaganje modela rješenja istih. Sačekajmo analize koje će nam dati bolji uvid u to kako najbolje reagirati na potrebe djece koja su nam svima glavni fokus.

PRVI PUT KURIKULUM I ZA ROME

Smatramo da je uvođenje kurikuluma njegovanja jezika i kulture romske nacionalne manjine značajan iskorak i napredak za pripadnike romske nacionalne manjine u očuvanju jezika, tradicije i kulturnog identiteta. Po usvajanju, navedeni kurikulum će se realizirati kao i ostali kurikulumi po modelu C te vjerujemo kako je to svakako dodatna vrijednost za obrazovanje unutar romske zajednice, jer će prvi put dobiti posebne obrazovne sadržaje vezane uz jezik i kulturu. Javna rasprava trajala je mjesec dana, a po objavi izvješća vidjet ćemo kakvi se prijedlozi za poboljšanje predloženog kurikuluma nude te kako navedeno realizirati u praksi.

Kurikulum njegovanja jezika i kulture romske nacionalne manjine (model C) isključivo je usmjeren protiv bilo kakve segregacije i diskriminacije. Model dodatne nastave njegovanja jezika i kulture pomaže djeci sagledati vlastiti jezik, kulturu i tradiciju na strukturiran način

što ih osnažuje u zajednici. Temeljna ideja je upravo to – obrazovanjem protiv predrasuda i segregacije.

Također, ove školske godine počinju se provoditi projekti škola prijavljeni na poziv Ministarstva znanosti i obrazovanja: Program-ska, stručna i financijska potpora obrazovanju djece i učenika pripadnika romske nacionalne manjine, što smatram izuzetno korisnim. Djeci i učenicima će se uz produženi boravak osigurati prijevoz, prehrana, sudjelovanje u ljetnim kampovima, izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima, potpora u učenju hrvatskoga jezika. Osim toga, omogućili smo i nabavu opreme i didaktičkih sredstava, ali i stručno usavršavanje odgojitelja, učitelja i stručnih suradnika s ciljem podizanja kvalitete i učinkovitosti obrazovanja djece pripadnika romske nacionalne manjine. Sve su to aktivnosti koje pridonose uključivom obrazovanju.

Intervju: **Gordana Vilović**, profesorica Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i članica Savjeta za ljudska prava Pučke pravobraniteljice RH

MEDIJSKI GOVOR MRŽNJE PONOVO JAČA

U izvještajima o praćenju nacionalnih manjina bilo je doista karikaturnih primjera kako se razumiju minute u kojima su pripadnici nacionalnih manjina akteri određenih televizijskih priloga. I samo što pomislite da se to neće više ponoviti, uočava se trend koji je još gori umjesto da upravo javni servis bude predvodnik drugačijeg pristupa i primjer pozitivnih praksi.

■ Čak i kada su relativno pozitivni, izvještaji međunarodnih novinarskih tijela i institucija (početkom ove godine npr. izvješće Međunarodne misije novinarskih udruga i organizacija za zaštitu slobode izražavanja) apostrofiraju govor mržnje u hrvatskom medijskom prostoru i potrebu njegova suzbijanja. Kakva je danas situacija s govorom mržnje u hrvatskim medijima? Jača li on u odnosu na neka druga razdoblja? Koji su uzroci toga: društveni, politički ili medijski? Koje su mu glavne karakteristike, gdje je najizraženiji i prema kome?

Zadnji dolazak međunarodnih organizacija govorio je upravo o govoru mržnje koji nikako da se stiže u hrvatskom medijskom prostoru. Pritom mislim da se govor mržnje ili/i govor iz mržnje 'presadio' na društvene mreže i komentare posebno na konzervativnim online medijima. Nevjerojatno je da toliko godina nakon rata imamo ponovno izljev mržnje ne samo prema pripadnicima određenih nacionalnih manjina ili manjinskim skupinama nego prema svima koji se usude iznijeti mišljenje koje odudara od općeprihvaćenog stava o 'dobrom domoljubu'. Individualizam i argumentirana kritičnost prema stanju u društvu i državi, nerijetko u desnim medijima nailaze na mrzilački govor u komentarima kakav se može mjeriti s onim iz devedesetih godina prošlog stoljeća. Razlika je jedino u tomu što više nisu na udaru isključivo pripadnici srpske manjine ili Romi nego su to danas migranti pa i pripadnici većine. Svi oni koji su se našli na udaru govora mržnje moraju se osjećati loše. To je dakako iracionalno, ali ponekad ne mora ostati samo ružan izričaj u virtualnom svijetu, nego nastavi svoj život u realnom vremenu.

■ Govor mržnje poguban je za sve, ali za manjine vjerojatno posebno jer su stjecajem okolnosti često i njegova glavna meta. Kako se to reflektira na njihovu društvenu poziciju?

Govor mržnje, jasno, najviše pogađa manjine. Posebno pripadnike nacionalnih i etničkih manjina. To se može odraziti na spoznaju da zbog obiteljskog porijekla ili imena bilo tko može imati otežan život. Vjerujem da još uvijek ima sredina gdje se otvoreno podržava razlikovanje 'nas' i 'njih'. To nije dobro, jer ionako egzistencijalni problemi, osobito u ruralnim sredinama ne poznaju nacionalnost.

KONFERENCIJA O GOVORU MRŽNJE

Govor mržnje pogađa etničke, religijske i seksualne manjine, imigrante i druge skupine te je riječ o kontinuiranom i raširenom fenomenu koji je zahvatio sve europske zemlje, borba protiv govora mržnje je kompleksan i višedimenzionalan proces koji zahtijeva koordinaciju različitih dionika, poput političara, zakonodavaca, sudaca i tužitelja, uz poseban naglasak na ulozi medija i nacionalnih regulatornih tijela u promicanju demokracije, tolerancije i raznolikosti, glavni su zaključci nedavne konferencije koju su u Zagrebu organizirali Vijeće Europe i Agencija za elektroničke medije.

JAVNI SERVIS BI TREBAO BITI PRIMJER OSTALIMA

■ Ponavljaju se nezadovoljstva i kritike HRTa zbog odnosa prema nacionalnim manjinama. Savjet je čak najavio i moguću tužbu. Što je razlog da HRT ostaje jedan od najvećih problema medijske politike prema nacionalnim manjinama?

Savjet za nacionalne manjine bio je i ranijih godina kritičan prema ispunjavanju obveza koji proizlaze iz Ugovora koji se potpisuje s Vladom RH o javnom servisu.

U izvještajima o praćenju nacionalnih manjina bilo je doista karikaturnih primjera kako se razumiju minute u kojima su pripadnici nacionalnih manjina akteri određenih televizijskih priloga. I samo što pomislite da se to više neće ponoviti, uočava se trend koji je još gori, a to je da se o nekim zbivanjima važnim za život pripadnika nacionalnih manjina uopće

ne govori ili se to radi nevoljko, a kad se i piše onda je opravdanje da imamo specijalizirane emisije na radiju i televiziji i da je tako ispunjena funkcija nacionalnog javnog servisa. Dakako, u slučajevima kada se događaju nenadane tragične situacije (pucnjava u blizini jedne škole, primjerice u Zagrebu) čak se bez komentara prenose izjave pojedinaca, da se tim obiteljima, koje su u zavadi, naredi preseljenje u neki drugi grad. Ljudi mogu u afektu svašta govoriti, ali da se svi pripadnici određene nacionalne manjine označavaju kao „zna se“ krivci, koje „bi trebalo preseliti“, je ružna i neshvatljiva izjava. Svaka-ko, ne možete zaustaviti vijest, ali stavljanje u širi kontekst određenog događaja bi bio dobar način da zaustavite širenje panike i mržnje, kao i ucjenjivanje. Tu bi javni servis trebao biti predvodnik drugačijeg pristupa.

■ Kada se govori o sprječavanju govora mržnje ističu se situacije da su neki najizraženiji primjeri došli pod udar nekakvih sankcija. Jesu li te sankcije realne i djelotvorne? Što je s puno onih pojava "potmulog", ponekad prikrivenog i indirektnog govora mržnje, koji mnogima ostaje "ispod radara", a širi se medijskim prostorom, posebno i na lokalnom nivou?

Ne znam kako biste mogli do kraja iskorišteniti neprimjeren govor na mreži, a da pritom ne dirnete anonimnost koja je dvosjekli mač. S jedne strane, treba davati svim ljudima pravo da izražavaju svoja mišljenja i privatnim osobama anonimnost služi da kažu nešto, a da pri tom ne budu kažnjeni. S druge strane anonimnost je određenom broju ljudi u e-publikacijama poligon za najgore vidove izvičavanja i predstavlja ono što su ranije bila zahodska vrata. Naravno da bi ljudi koji su vlasnici e-publikacija, trebali voditi računa o tome da ne promiču neprihvatljiv govor koji vrijeđa i može poticati ljude na nasilje. Tu je jasna granica i neki komentari naprosto bi se trebali obrisati. Sudske zabrane nisu najbolje rješenje, a i one rijetke koje su se dogodile u nas, izazvale su oprečne stavove posebno kad je konačna sudska odluka ocijenila da se (kao u slučaju Mamića) nije radilo o govoru mržnje. Lokalni mediji osobito u prostorima u kojima su se

dogodila velika ratna razaranja i ljudski gubici trebali bi voditi računa da pažljivo biraju riječi i sugovornike i da se ne upuštaju u 'duhovitosti' koje mogu dobiti posve drugo značenje kad ih izvadite iz konteksta. Ljude – bilo koje nacionalnosti – to vrijeđa. Kako će živjeti na jednom malom području ako mediji podržavaju i taj vid podijeljenosti.

■ Kakve to posljedice ostavlja na ukupnu hrvatsku društvenu i političku scenu? Koliko to narušava i ugrožava društvenu toleranciju, političke odnose, društvenu stabilnost u nekim aspektima?

Ako nas prepoznaju kao državu u kojoj rat nije završen, gdje se ulaže velik novac u moderno naoružanje i gdje se vojska vraća u gradove onda i to može biti nekakva poruka. Svako obilježavanje datuma iz rata ponovno i ponovno proizvodi prijepore, posebno kad se ljudi koji su osuđeni za ratne zločine vraćaju na velika vrata u javni život. To djeluje iritantno za dio pripadnika nacionalnih manjina, ali i za građane Hrvatske u cjelini. Loše je kad se sustavno radi na novom pisanju povijesti.

■ Postoji li uopće svijest i znanje da takvi odnosi štete ukupnom društvu i da kao što direktno pogađaju manjinu, vjerojatno indirektno i dugoročno negativno utječu i na većinu?

Vjerujem da postoji svijest da to u konačnici šteti ukupnom društvu, a izravno takvi odnosi pogađaju manjine i svaljuju svu krivnju na ljude koji ni na koji način ne snose odgovornost za ono što se događalo devedesetih godina. Pitanje je samo u kojoj mjeri građani koji drukčije misle imaju dovoljno prostora u mainstream medijima da kažu slobodno svoje mišljenje, a da pritom nisu označeni kao "loši katolici, loši Hrvati i loši domoljubi".

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (ULJPPNM):

ISTRAŽIVANJE BAZNIH PODATAKA O ROMIMA JE VAŽAN PREDUVJET ZA USPJEŠNIJU PROVEDBU STRATEGIJE

Dosadašnje politike rješavanja teških, složenih i dubokih romskih problema, a u našim okolnostima poglavito provođenje Nacionalne strategije za uključivanje Roma 2013 - 2020. godine (NSUR), pokazale su da se bez preciznih podataka ne mogu jasno definirati problemi koje se želi prevladati, odnosno da se ne mogu efikasno utvrditi ciljevi, niti osmisliti mjere koje bi trebale dovesti do željenih promjena, što je bio jedan od ključnih ciljeva projekta. Podaci su za svaku akciju značajni i nužni, ali ne treba gajiti prevelike iluzije da se s njima, ma koliko bili precizni i realni i ma koliko bili dobra osnova za efikasnu društvenu akciju, može promijeniti teška situacija Roma. Za to je, isto tako, od presudne važnosti i promjena socio-kulturnog odnosa prema Romima, slamanje još uvijek strahovito jakih predrasuda, dominantno negativnog odnos većinskog stanovništva pa i mnogih institucija....

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina realizirao je ove godine važan projekt vezano za romsku nacionalnu manjinu "Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma". Završna konferencija projekta održana je u Zagrebu 11. srpnja, a na njoj je predstavljena i istraživačka studija "Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka" (atorice Suzana Kunac, Ksenija Klasnić i Sara Lalić) Nalazi vanjske evaluacije Nacionalne strategije za uključivanje Roma (prezentirani u prvom kvartalu 2015. godine) su, između ostalog, pokazali da unatoč pozornosti koju NSUR i prateći Akcijski planu posvećuje pitanjima praćenja i evaluacije, ne postoji sveobuhvatan sustav prikupljanja podataka o provedbi planiranih mjera i ostvarivanju strateških ciljeva. U praktičnom smislu to znači da je zbog nedostatka polaznih vrijednosti onemogućeno zaključivanje, kako o eventualno postignutom napretku tako i o konačnom učinku provedenih mjera na život tj. uključivanje romske zajednice.

NEDOSTACI DOSADAŠNJE PROVEDBE

Sukladno navedenom, preporukama u evaluacijskom izvješću se ističe potreba definiranja polaznih (baznih) podataka temeljem kojih će se moći donositi zaključci koji su vezani uz razinu dosegnutih ciljeva, definiranih provedbenim i strateškim dokumentom. Također i uz izgradnju kapaciteta za praćenje i evaluaciju putem edukacije relevantnih dionika, s posebnim naglaskom na izgradnju kapaciteta pripadnika romske nacionalne manjine (tj. vijeća i predstavnika romske nacionalne manjine te pripadnika romskog civilnog društva). Uz to, državna tijela i javne ustanove

Provedbom ovog projekta očekuje se izvanredan iskorak na području prikupljanja i praćenja podataka, kao podloge za daljnje unaprjeđenje relevantnih politika zasnovanih na činjenicama. Izazovi vezani uz unaprjeđenje prikupljanja statističkih podataka susreću se u svim državama. Nalazi istraživanja će poslužiti kao podloga za stručne analize koje će pridonijeti daljnjem razvoju relevantnih politika

uglavnom ne prikupljaju podatke razvrstane po etničkoj pripadnosti te je stoga i definiranje polaznih podataka opterećeno nizom poteškoća. Postojeći podaci iz administrativnih izvora nisu objedinjeni niti lako dostupni, kao uostalom ni podaci iz dosadašnjih istraživanja u Hrvatskoj. Stoga su oni samo djelomično iskoristivi u kontekstu postavljanja polaznih vrijednosti javno-političkih dokumenata ili pak potpuno neiskoristivi.

Tome treba dodati i poteškoće u definiranju opsega romske populacije u Republici Hrvatskoj. Stoga su se, (a) potreba definiranja polaznih vrijednosti putem istraživanja koje će, uvažavanjem etičkih standarda, nadići poteškoće u prikupljanju etnički disagregiranih podataka s kojima se susreću administrativna tijela, kao i (b) aktivnosti edukacije i praćenja, nametnule kao logičan preduvjet učinkovite javne politike usmjerene unaprjeđenju položaja romske nacionalne manjine na području RH.

Sada možemo reći kako su u projektnom smislu sve aktivnosti vrlo uspješno završene. Svrha projekta je bila provedba potrebnih istraživačko-analitičkih, prezentacijskih i edukacijskih aktivnosti, te aktivnosti izrade, uspostave i testiranja web-sučelja za praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma od 2013. do 2020. godine i pratećeg Akcijskog plana kako bi se ispunili preduvjeti za integraciju Roma na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

NOVI PRISTUP I MJERE

Projektom se provelo opsežno istraživanje baznih podataka za praćenje Nacionalne strategije za uključivanje Roma 2013. – 2020. i pratećeg Akcijskog plana. To uključuje prikupljanje kvantitativnih pokazatelja i podataka kvalitativne prirode u svim lokalnim zajednicama u kojima živi minimalno 30 stanovnika romske nacionalne manjine. Održane su nacionalna (u Zagrebu) i regionalne prezentacije baznih podataka (u Primorsko-goranskoj, Osječko-baranjskoj, Međimurskoj, Koprivničko-križevačkoj, i Sisačko-moslavačkoj županiji) za predstavnike romske nacionalne manjine, tijela državne uprave, jedinica lokalne i regionalne samouprave, međunarodnih organizacija, organizacija civilnog društva, akademske zajednice itd. Razvijen je i testiran učinkovit skup mrežnih alata za praćenje provedbe Nacionalne strategije i pratećeg Akcijskog plana usklađenih s on-line alatom Europske komisije za praćenje Nacionalne

strategije za uključivanje Roma među članicama Europske unije. Održane su regionalne fokus grupe s ciljem definiranja regionalnih/ lokalnih prioriteta implementacijskih mjera (u Primorsko-goranskoj, Osječko-baranjskoj, Međimurskoj, Koprivničko-križevačkoj i Sisačko-moslavačkoj županiji) te treninzi za zaposlenike tijela regionalne/lokalne samouprave i državne uprave, kao i za romske aktiviste (zadužene za izvještavanje o provedbi NSUR-a) o upotrebi web baziranih on-line alata.

Provedbom ovog projekta očekuje se izvanredan iskorak na području prikupljanja i praćenja podataka, kao podloge za daljnje unaprjeđenje relevantnih politika zasnovanih na činjenicama. Izazovi vezani uz unaprjeđenje prikupljanja statističkih podataka susreću se u svim državama. Nalazi istraživanja će poslužiti kao podloga za stručne analize koje će pridonijeti daljnjem razvoju relevantnih politika temeljenih na dokazima, kako sektorskih, tako i budućih instrumenata posvećenih unaprjeđenju položaja pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, osobito u novom programskom periodu. Podaci će, u tom kontekstu, biti iznimno relevantni i na lokalnoj razini, pružajući jasnu sliku dosadašnjih postignuća i glavnih predstojećih izazova, ali i kao znanstveno utemeljena podloga za alociranje primjerenih resursa, izrađena uz široko sudjelovanje i potporu svih dionika.

Web-sučelje za praćenje omogućit će Uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina učinkovitije praćenje provedbe NSUR-a i pratećeg Akcijskog plana, posebno u pogledu praćenja učinkovitosti politika te pojednostaviti način izrade godišnjih izvješća o provedbi navedenih dokumenata.

Napomenimo da se, temeljem podataka prikupljenih u okviru ovog projekta planira i izrada tematskih publikacija o specifičnostima položaja Roma u RH. Tematska područja publikacija slijedit će područja Nacionalne strategije, a za potrebe izrade publikacija na postojećoj anonimiziranoj bazi podataka u vlasništvu ULJPPNM-a učinit će se priprema baze za primjerenu statističku obradu. Zatim će se obrađeni podaci analizirati radi izrade tri tematske publikacije na hrvatskom jeziku koje će biti prevedene i na romski te engleski jezik. Nalazi publikacija bit će javno prezentirani i prodiskutirani na tri nacionalne konferencije s međunarodnim sudjelovanjem, s ciljem izrade prijedloga strateškog okvira integracije Roma nakon 2020. godine.

Što su pokazali rezultati istraživanja baznih podataka

TVRDOKORNI PROBLEMI RAŠIRENE BIJEDE I DISKRIMINACIJE

Premda se ovo istraživanje konceptualno i metodološki naslanja na neka prethodna međunarodna istraživanja o položaju Roma, u prvom redu na drugo istraživanje Agencije za temeljna prava Europske Unije (FRA) o stanju ljudskih prava i diskriminaciji Roma (Second European Union Minorities and Discrimination Survey, EU – MIDS II), iz 2016. godine, koje je provedeno u devet zemalja EU (ali po prvi put i u Hrvatskoj) te ono UNDP-a iz 2011. (rezultati objavljeni u studiji "Romska zajednica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene") ovo hrvatsko istraživanje je donijelo niz novih, značajnih saznanja.

Kako ističu sami autori, jedan od ključnih nalaza istraživanja dobiven je u procesu mapiranja romske populacije i njihovih naselja u 15 hrvatskih županija - kako bi se dobio metodološki kvalitetno utemeljen uzorak. Tako se pokazalo da na 134 mapirana lokaliteta živi 24.524 Roma. Službeni broj Roma u Hrvatskoj, kojim se do sada baratalo, bio je podatak iz posljednjeg popisa stanovništva, kada je ih je popisano 16 957 (u prethodnom 2001. g. tek oko 9000), dok su neslužbene procjene i to upravo iz ekspertnih krugova Vijeća Europe govorile o broji i do 40.000 Roma u Hrvatskoj. Tako se može reći da je kroz ovaj projekt odnosno njegovo terensko istraživanje utvrđen i realan - približan broj ove najugroženije društvene skupine. I to je nesumnjivo i važna pretpostavka da se krene u rješavanje njihova položaja.

I ovo (kao i druga spomenuta) istraživanje je ukazalo na stare i tvrdokorne probleme, slične opsege raširenog siromaštva i bijede romske populacije, socijalne i egzistencijalne ugroženosti i deprivacije te izraženu pogođenost diskriminacijom u svim aspektima života. Tako rezultati istraživanja pokazuju da su prosječni prihodi romske obitelji, odnosno kućanstva (koje inače broji 5,2 člana, dok je opći hrvatski prosjek 2,8), jedva oko 2500 kuna, da je 48 posto članova romskih kućanstava u mjesecu koji je prethodio istraživanju bar jednom na spavanje

Istraživanje europske Agencije za temeljna prava pokazuje da su hrvatski Romi treći po ugroženosti u EU, odnosno da veći stupanj diskriminacije od hrvatskih Roma osjećaju samo Romi u Portugalu i Grčkoj.

otišlo gladno, da ih manje od 10 posto ima stalni plaćeni posao, da je 70 posto kućanstava bez kanalizacije, a više od 50 posto bez WC-a ili kupaonice u stanu, dok čak 11 posto kućanstva nema ni struju. A i tamo gdje su neki rezultati relativno dobri, kao primjerice osnovnoškolsko obrazovanje koje pohađa čak 95 posto romske djece (iako je pitanje može li se kao dobar prihvatiti bilo koji pokazatelj osnovnoškolskog obuhvata djece ispod 100 posto), stvari brzo erodiraju pa ih srednju školu nastavlja manje od trećine. Ilustracije radi, među ispitanicima je bilo samo 9 studenata i samo njih 13 sa završenim fakultetom pa i to puno govori o stvarnim dosezima obrazovne politike u romskoj populaciji, a o šansama za zapošljavanje da se i ne govori. Podatak da je skoro trećina Roma bila suočena s nekim oblikom diskriminacije najviše dolazi do izražaja u pokušaju da nađu posao. I upravo taj faktor diskriminacije indicira i položaj naših Roma u europskom kontekstu. Istraživanje europske Agencije za temeljna prava pokazuje da su hrvatski Romi treći po ugroženosti u EU, odnosno da veći stupanj diskriminacije od hrvatskih Roma osjećaju samo Romi u Portugalu i Grčkoj. Puno gore podatke dobili bismo kada bi se posebno secirao položaj Romkinja (npr. svaka druga Romkinja je rodila maloljetna), a inače, iz drugih izvora poznati, podatak da je prosječni životni vijek Roma osjetno kraći od ostale populacije govori gotovo sve.

Veljko Kajtazi, saborski zastupnik romske nacionalne manjine PODACI ĆE POMOĆI IAKO DOLAZE PREKASNO

Kao zastupnik Roma u Hrvatskom saboru moram istaknuti da ove podatke dobivamo prekasno. Strateški dokumenti za Rome postoje gotovo dvadeset godina, problemi su davno detektirani, ali do danas te dobre želje nismo uspjeli preslikati u zakone i javne politike.

Vjerujem da će podaci kojima danas raspolazemo pomoći meni kao saborskom zastupniku kako bih lakše vršio pritisak na institucije, ali i institucijama države da nas sve skupa maknu iz izvješća Vijeća Europe i izvješća raznih međunarodnih nevladinih organizacija u kojima se, iz godine u godinu, posebno ističe loš položaj romske nacionalne manjine u našem društvu.

Iz Uvodne riječi u publikaciji "Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka"

Alen Tahiri, ravnatelj Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina PODLOGA ZA PLANIRANJE SVIH AKCIJA

Prvi razlog pokretanja cjelokupnog projekta, ali prije svega istraživanja koje čini njegovu ključnu aktivnost bilo je definiranje polaznih tj. baznih podataka od kojih ćemo mjeriti učinke ne samo ukupnih nacionalnih, nego i regionalnih pa i lokalnih intervencija u budućem razdoblju.

Naša je namjera bila pružiti svim zainteresiranim stranama (od središnjih tijela državne uprave preko regionalnih i lokalnih samouprava, javnih službi pa sve do neprofitnog sektora, uključujući i pripadnike romske nacionalne manjine) adekvatnu analitičku podlogu za kreiranje kratkoročnih i dugoročnih prioriteta djelovanja.

Iz Predgovora publikaciji "Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka"

Ocijene ULJPPNM o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma 2017. - 2020. godine PROVEDBA SE NASTAVLJA U POVEĆANOM OBIMU

Dostupni podaci ukazuju da se provedba NSUR-a nastavlja, čak i u povećanom obimu. Primjerice, iako i kod pripadnika romske nacionalne manjine bilježimo pad broja učenika, jasno je da je riječ o smanjenju ukupnog broja djece, a ne padu pokrivenosti obrazovanjem. K tome, investicije ostaju u najmanju ruku iste ili se povećavaju, na nekim područjima i znatno, što posljedično omogućava veći doseg mjera i aktivnosti nadležnih tijela. Primjerice, na području obrazovanja to je veći broj učenika u izvannastavnim i dodatnim aktivnostima kao što su škola u prirodi, školski izleti i maturalna putovanja. Vrlo su ohrabrujuće brojke HZZ-a o zapošljavanju na otvorenom tržištu rada, osobito u Međimurju. Nastavlja se uporaba fondova EU u Dardi. Novi sustav praćenja provedbe Ustavnog zakona u Ministarstvu uprave ukazuje na solidno financiranje vijeća i predstavnika romske nacionalne manjine. Puno je pozitivnih znakova. S druge strane, na nekim područjima jaz, u smislu ostvarenja ciljeva Strategije, je još uvijek velik, što detaljno obrađuju i potvrđuju rezultati istraživanja.

Nakon Odluke Vlade RH o osnivanju Povjerenstva u novom mandatu prva sjednica je održana u studenom 2017. godine. Povjerenstvo radi prema poslovniku i programu, kao i Radna skupina Povjerenstva, a Povjerenstvo je dosad razmatralo više važnih inicijativa na području obrazovanja, stanovanja i uključivanja u društveni život.

MANJINE - PRIORITET HRVATSKOG PREDSJEDANJA VIJEĆEM EUROPE

Unaprjeđenje sustava zaštite prava nacionalnih manjina te pružanje sigurnog i pravednog prostora za njegovu implementaciju, utemeljeno na poštivanju ljudskih prava i temeljnih sloboda, predstavlja jednu od glavnih zadaća Vijeća Europe. Preuzevši predsjedanje Odborom ministara VE, po prvi puta od kada je postala članicom, Republika Hrvatska je, rukovodeći se važnim temama za razvoj demokracije, vladavine prava i kulturnog identiteta Europe, kao jedan od prioriteta svog predsjedanja odredila i učinkovitu zaštitu prava nacionalnih manjina i ranjivih skupina.

U okviru ovog prioriteta su provedene i aktivnosti koje je Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (ULJPPNM) organizirao s odgovarajućim odborima VE. Prva od njih je održana 22. svibnja 2018. godine u Strasbourgu i s njom se obilježila 10. obljetnica stupanja na snagu Konvencije VE o suzbijanju trgovanja ljudima. Potom je ULJPPNM 18. i 19. lipnja 2018. godine u Strasbourgu organizirao "Konferenciju o obilježavanju 20. obljetnice Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina i Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima". Konferencija je održana na visokoj razini. Otvorili su je potpredsjednica Vlade RH i ministrica vanjskih i europskih poslova Marija Pejčinović-Burić i glavni tajnik Vijeća Europe, Thornbjorn Jagland, a sudjelovali su visoki dužnosnici u rangu ministara, državnih tajnika i pomoćnika ministara iz desetak država članica Vijeća Europe.

ZNAČAJ ZAŠTITE MANJINSKIH JEZIKA

Tijekom konferencije, koja je okupila više od 200 sudionika, analizirala se uspješnost dosadašnje provedbe navedenih instrumenata u zemljama potpisnicama. Predočena su stajališta vlada te prijedlozi za poboljšanje iz perspektive stručnjaka. Uz navedeno, naglasak je bio na jačanju mehanizma praćenja, pitanjima vezanim uz politička, društvena i tehnološka razvojna postignuća koja oblikuju položaj nacionalnih manjina i manjinskih jezika kao i

izazovi i prilike koje donose tehnološke inovacije vezane uz digitalizaciju za pripadnike nacionalnih manjina. Održana su izlaganja u okviru pet panela: Manjine i manjinski jezici u Europi koja se mijenja; Važnost standarda Vijeća Europe u osiguravanju međunarodne zaštite manjinskih prava: Civilno društvo i provedba konvencije Vijeća Europe o pravima manjina; Manjinski jezici i obrazovanje u višejezičnim sredinama; Manjinski jezici 2.0-digitalizacija i druga nova razvojna postignuća; Okvirna konvencija i Jezična povelja - Institucionalni odgovori na izazove pred nama.

U završnom dijelu konferencije upućena je zahvala Republici Hrvatskoj što je u okviru svog prvog predsjedanja Odborom ministara VE stavila prioritet na zaštitu prava nacionalnih manjina i privrženost provedbi ovih važnih instrumenata Vijeća Europe.

U kontekstu posebne pozornosti koja se posvećuje promicanju i zaštiti prava pripadnika romske nacionalne manjine, na Brijunima je 25. i 26. rujna 2018. godine organiziran stručni skup „Od obrazovanja do zapošljavanja Roma“, o tranziciji mladih u ključnom razdoblju njihovog života. Uz prezentaciju aktivnosti usmjerenih, putem tzv. općih (mainstream) mjera, na mlade koji nisu zaposleni, na školovanju ili osposobljavanju (NEET populacija) - aktivnosti poduzetih na paneuropskoj razini, iskustava država članica EU i kandidatkinja te drugih članica VE, razmotreni su i preostali izazovi i najbolje prakse država članica.

Stručni skup se tematski nastavio na dosadašnje aktivnosti Republike Hrvatske, Europske unije i Vijeća Europe, a okupio je oko 70 sudionika, predstavnika Ad hoc odbora stručnjaka Vijeća Europe za pitanja Roma i Putnika (CAHROM), međunarodnih organizacija, akademске zajednice i drugih stručnjaka nadležnih tijela s nacionalne, regionalne i lokalne razine, romske nacionalne manjine, te civilnog društva.

POSEBNI PROJEKTI ZA ROME

Tranzicija od obrazovanja ka zapošljavanju je jedan od najvećih izazova. Uz nedvojbenu uspjeh određenih mjera na području obrazovanja i zapošljavanja i pozornost koju je ova tema dobila posljednjih godina, a naročito istraživanje EUMIDIS II (2016.), pokazuje dimenzije problema. Diskriminacija na području zapošljavanja, iako smanjena proteklih pet godina, još uvijek zabrinjava, kao i visoka stopa mladih koji "nisu zaposleni niti su na školovanju ili osposobljavanju" (NEET).

Na skupu su razmotreni čimbenici koji bitno utječu na mogućnosti velikog broja Roma na suvremenom tržištu rada, kao što su: niska prolaznost obrazovanja od predškole do postdiplomskih studija; još uvijek niska obrazovna postignuća i aspiracije; nedovoljno uključivanje svih dionika (uključujući škole, druge javne službe i roditelje); problemi tranzicije (primjerice između osnovne i srednje škole); diskriminacija i segregacija; druge prilike kroz cjeloživotno obrazovanje za one koji su prerano napustili školovanje; te prilagodba kurikuluma i kvalifikacijskih okvira. Također je raspravljano o povećanju jaza između obrazovnog sustava i tržišta rada te su identificirane druge pilotirane inicijative zapošljavanja ili poduzetništva. Ovaj prioritet predsjedanja RH nastavlja se i na Tematski akcijski plan za uključivanje Roma i Putnika u Europi (Council of Europe Thematic Action Plan for the Inclusion of Roma and Travellers in Europe), a očekuje se da će rezultati ove konferencije pomoći u daljnjem poboljšanju zaštite nacionalnih manjina kao važnog dijela zaštite ljudskih prava Vijeća Europe. ●

MANJINE SU KLJUČNI ELEMENT U POSTIZANJU STABILNOSTI, DEMOKRATSKE SIGURNOSTI I MIRA U EUROPI 21. STOLJEĆA

Dr.sc. Nives Mazur Kumrić, profesorica međunarodnog prava na sveučilištima u Osijeku i Liegu (Belgija) povodom izlaska svoje knjige „Europski sustav zaštite prava nacionalnih manjina“, u intervju za Manjinski forum je komentirala obilježavanje 20-tu godišnjicu stupanja na snagu dva ključna europska dokumenta o zaštiti prava nacionalnih manjina: Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina i Europske povelje za regionalne ili manjinske jezike te u tom kontekstu i politiku Vijeća Europe kada su u pitanju nacionalne manjine

Tijekom dvadeset godina primjene, oba dokumenta potvrdila su svoj iznimni značaj u uspješnom upravljanju različitostima višekulturnih europskih društava. Zahvaljujući efikasnom nadzornom mehanizmu, mnogo se postiglo u povećanju vidljivosti manjina u europskim društvima i promicanju modela njihove integracije bez asimilacije. Oba dokumenta su se pokazala dovoljno fleksibilnim da se pri njihovoj primjeni i tumačenjima uzmu u obzir stalne društvene mijene i specifičnosti pojedinih europskih država. Države su potaknute na usvajanje pravnih propisa o zaštiti nacionalnih manjina usklađenih s europskim standardima te na definiranje efikasnih modela participacije manjina u javnom životu i korištenje manjinskih jezika u obrazovnom procesu. Zanimljivo je istaknuti da Vijeće Europe procjenjuje vrijednost ova dva dokumenta ne samo iz ugla prošlosti i onoga što se s njima postiglo u posljednjih dvadeset godina, već i u kontekstu njihovog budućeg doprinosa u zaštiti prava nacionalnih manjina. Vijeće Europe smatra da su pristup manjinskim pravima kao sastavnom dijelu zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda i stvaranje društvenih uvjeta koji će pripadnicima nacionalnih manjina omogućiti da slobodno iskažu, očuvaju i razvijaju svoj identitet, jedan od osnovnih elemenata u postizanju stabilnosti, demokratske sigurnosti i mira u Europi 21. stoljeća.

Institut
STINE

Šetalište Bačvice 10, 21000 SPLIT, Croatia
tel./fax: ++385/21/488-945
e-mail: stina@st.t-com.hr • stina@zamir.net
web stranica: www.stina.hr
Odgovorni urednik: Stojan Obradović